

1941

een valse start

1941

een valse start

een historische biografie

van

André Bloemers

“Wie een oorlog heeft meegemaakt beseft de waarde van vrede beter.
Ik herinner mij hoe groot de honger was in de oorlogsjaren.
Hoe koud we het hadden.
Hoe ik goede schoenen miste.
Vrede is een terugkerend thema in mijn voorstellingen.”

Oleg Popov, 80 jaar, Russisch circusclown
In: *De Volkskrant*, 16 december 2010

Voor een nadere kennismaking met de auteur en
het manuscript 1941 – zie www.bloemersboek.nl

Schrijver: André Bloemers
Pasfoto cover: Harry Heuts, Media Groep Limburg
ISBN: 9789402129649
© André Bloemers

Inhoudsopgave

VOORWOORD	7
DEEL 1	17
1 ZOMER 1941	17
2 DE JAREN DERTIG DUURDEN LANG	36
3 EEN TAPIJT IN DE LUCHT	50
4 DE FRONTSTAD VAN MATTHAEAS	66
5 DE VOETTOCHT VAN MAAN	82
6 PER BEESTENTREIN NAAR ONBEKEND	100
DEEL 2	128
7 KINDERJAREN	128
8 DE 'GOTISCHE PERIODE'	135
9 GEEN GEZEIK, ALLEMAAL RIJK	167
DEEL 3	183
10 GOH, WAT EEN GESPREK	183
11 OUDE BESCHAVING – ZO NIEUW	190
12 KLEINE MEID - GROTE WERELD	199

13	DINO	212
14	VERJAARSCADEAU	219
15	OVER DOORGEVEN GESPROKEN... KIJK UIT!	228
	NAWOORD	245
	DANKWOORD	248

Voorwoord

Barstensvol zit mijn seniorenkop met al dat spul dat een lang leven me heeft aangereikt. De zolderetage raakt overvol – zo voelt het soms aan – maar hoe kan ik die mooie en minder mooie spullen, die de moeite waard zijn uit die meer dan zeventig doorleefde jaren, met iemand echt delen? Gedachten, belevenissen en ervaringen, ideeën, verwachtingen en inzichten, ik deel het graag met de mensen van de toekomst. Ik wil zelfs die verdomde oorlog delen. Delen met hen die een stuk van mijn leven, een stuk van mijzelf zijn. Delen met mijn kleinkinderen bijvoorbeeld, die misschien nog het meest ontvankelijk zijn en de werkelijkheden van het leven in alle toonaarden graag aanvaarden en omarmen en ook nog intens kunnen genieten van een sprookje of een bloemrijk fantasieverhaal. Ik wil alles zoals altijd met hen en jou delen. Dit boek draag ik dus op aan Femke, Menno, Ramon en Kyra.

Jawel, het wordt een leuk verhaal, want ik nodig je uit met mij een levensschat te consumeren en dat hoeft niet altijd naar chocola te smaken, omdat in een mensenleven nou eenmaal veel smaken voorbij komen. Maar je kunt je eigen smaak best wel proeven of herkennen en dat wens ik al die volwassen lezers toe die de moed hebben nog even verder te lezen, want over die prachtige, lieve kopjes van mijn kwartetje heen, smaakt dit boek misschien voor hen óók als een bord vol appetijtelijke verrassingen, van zoet tot wrang.

Hoe deel je een levensschat? Ikzelf kan die steeds weer opborrelende drang om mijn heel eigen levenservaringen te delen niet echt kwijt zonder die te benoemen. Ze hebben iets kostbaars. Ja, als echte pure chocolablokjes, wat bitter maar ook zoet, en met een heerlijke nasmaak. Echt iets om te delen. Dat ik zelf moeilijk los kom van die levensschat, eigenlijk het liefst wil blijven leven en een tikkie mee blijven regeren over mijn graf heen en allang heb begrepen dat niemand daar werkelijk op zit te wachten – tja, dat is mijn pech. En dat heeft ook iets geestigs, vat je?

Dus vraag ik me af wat ik dan nu nog te bieden heb na een lang actief leven waarvan jonge mensen als mijn kleinkinderen slechts het staartje hebben meebeleefd, maar wel nog mijn medereizigers zijn op

de weg naar de toekomst. Mag ik hen tenminste uitzwaaien met dit gekrabbel en gebrabbel?

Ik wil mijn kleinkinderen – en jou, jou en jou als lezer – tonen dat het leven zélf mij behept heeft met nuttige kennis, met wijsheden misschien, verworven en verdiend, en dat het alledaagse leven mij natuurlijk getrakteerd heeft op een scala aan toevalligheden en wetenswaardigheden, aan mooie en ook klotige ervaringen, dat zootje dat – allemaal bij elkaar genomen – toch de moeite waard moet zijn om liefdevol te delen, zou je zo denken. Ik heb dus slechts wat min of meer samenhangende ‘plaatjes’ uit mijn bewustzijn te bieden en dat is beslist waardevoller dan het erfenisje dat de notaris je namens mij misschien mag aanbieden.

Oké, ik begin maar eens met een en ander op te schrijven. Voor mij ook een leuke klus om nu een en ander netjes en toegankelijk achter te laten, iets ‘tastbaars’ voor mijn vier kleinkinderen, als ik over een tijdje nog slechts een naam ben. Dan kan ik iets meer zijn dan – ik citeer hen even met wat fantasie – “een lieve opa, die zelfs nog vroeg in de tweede oorlog van de vorige eeuw is geboren... kun je nagaan... in de Tweede Wereldoorlog... maar die wel altijd fijne, gekke en liefst leerzame dingen met je deed, want hij was ooit leraar en later wethouder en hij wist best veel en kon leuk vertellen. Vind je niet?”

“Ja,” roept dan de ander, “vooral over zijn lievelingsland Egypte. Daar namen opa en oma ons mee naar toe. Maar vroeg of laat vroeg opa of je ook je best deed op school en wilde dan je rapport zien en was daar altijd (de wijsvingers gaan komma-knippend omhoog) ‘kritisch-tevreden’ over en dan trok hij gul de portemonnee. Oh ja, en hij maakte altijd filmopnames van ons. Zijn dvd’s over ons en over Egypte staan nu ergens in een doos op zolder. Eigenlijk jammer. Weet je nog dat we als kleine kinderen altijd bovenop zijn grote bureau mochten spelen?”

“Opa was wel heel lief, hoor,” zegt een ander kleinkind in mijn fantasie. “Ik heb thuis nog zijn kinderboekje dat hij over ons vieren schreef en ik heb nog twee andere boeken die opa schreef. Jullie ook? Hij had toen ook al een eigen website. Heb jij nog zo’n lekkere zak chips?” en geeft daarmee aan het station opa te zijn gepasseerd. De vraag naar de boeken blijft hangen in de ruimte van deze korte virtuele flashback.

Zo’n opa ben ik dan voor hen, denk ik. In dat beeld kom ik er wat karig vanaf, omdat het lijkt op een steriel-statisch standbeeldje, zo eentje

dat je vaker ziet, zo'n verstard mensen-ding van een aftandse plaatselijke senior, dat een pleintje probeert te verlevendigen. Dat kun je een opa, die ook niet meer te zien is in de ouderwetse fotoverzameling op het bureau of op de schoorsteenmantel, toch eigenlijk niet aandoen. Ik verzet me tegen dat beeld van die *opa historiael* – van dat familiefiguur uit een mistig verleden – die eerder vroeg dan laat naar het stoffige wassenbeeldenkabinet op zolder verdwijnt, zoals ook zijn films en zijn geschriften.

Meer zijn? Hoe kun je voor je ooit volwassen kleinkinderen meer zijn dan een goedlachse ouwe kop of een warme herinnering? Of moet je gewoon niet meer willen zijn? Wat drijft je? Wil ik misschien mezelf overleven? Mogelijk. Ik ontken ook niet mijn gecamoufleerde angst, want de digitale keukenklok sluipt wreed verder. Ik denk... misschien schrijf ik dit dus toch om stiekem mijn leven te verlengen, maar denk dan meteen ook: hou op zeg, onzin!

Dus schrijf ik: je bent geen farao die per se over zijn graf heen eeuwig verder wil leven bij zijn geliefden en daarvoor zelfs tempels laat bouwen om er samen met zijn goden in te staan pronken als mega-beeld! Je bent ook geen Hollandse regent, die veel later hetzelfde nastreefde met zijn eigen konterfeitsel van een Hollandse meester. Je bent zelfs geen farao zónder godenhemel. Hij, de farao, de regent of ikzelf, we zijn stofjes in de eeuwigheid.

Wel kan ik jou en mijn kleinkinderen voorop, liefdevol een paar bouwsteentjes uit mijn leven aanbieden. Ik ben dan als de nederige piramidebouwerknecht van die farao, die beiden – koning en bouwvakker – wisten dat je leeft zolang je geliefden zich aan je herinneren. Mijn geschrift is tevens mijn geheugensteuntje voor jou, beken ik je hier, want heel veel mensen willen nou eenmaal graag iets weten over die familiale genenleveranciers die ze voorouders noemen.

Steeds weer kijk ik – nu ik als senior door het leven ga – om me heen, kijk terug én vooruit, lees en luister, zie vaak het verleden, wil liefst achter de dingen kijken. Een oude gewoonte, dat achterom kijken – achterom in de tijd dan wel te verstaan – want dan kun je ontdekken 'hoe het allemaal gekomen is'. Die achteruitkijkspiegel verscherpt je blik merk ik steeds weer en is dus feitelijk een seniorenspiegel – met zijn soms moeizaam verkregen oude beelden, die gaandeweg je vorsende blik verhelderen en je verstand verlichten.

“Ik reflecteer, zodat ik leer,” zegt de senior dan, “*education permanent* heet dat.” Maar mensen om me heen zie ik vaak op nog een heel andere manier teruggaan in de tijd. Zij komen niet los van oude vormen en gedachten, terwijl ik graag omkijk om de kansen van mijn kleinkinderen, van álle kleinkinderen, op een gelukkig bestaan te kunnen inschatten met die aloude vraag: waar gaan we heen met z’n allen? Ik hecht meer aan de werkelijk nieuwe gedachten en veranderde vormen en patronen zagezegd, die thuishoren in een lang sociaal-cultureel historisch proces. Aan echte kansen op een leefbare toekomst voor de parels van ons leven, onze kinderen en kleinkinderen.

De tegenstroom om ons heen is sterk, want geënt op de gemakzucht van het conservatisme. Eeuwenoude gevaarlijke ideeën vol al of niet latente vreemdelingenhaat en rechtsverkrachting blijken – ook nu weer – onveranderbaar en het erbij passende gedrag is om mij heen steeds beter herkenbaar in het alles overheersende liberale egocentrisme met de inherente fenomenen als nepotisme, cliëntelisme en corruptie, die de waakvlam van de volkswelvaart lijken gaande te houden. Daar schijnt zoiets als een grondwet of een rechtsstaat, geen maatschappelijke ‘brandweer’ zelfs, tegenop gewassen. De rem zit daarbij stevig vast op vele maatschappelijke zienswijzen, constateer ik. De *Grote Europese Stagnatie* is er het machtige politieke toonbeeld van in de eerste decennia van het derde millennium.

“Kijk en neem waar met open geest,” blaf ik naar de elektronische buis als de bekende machteloos roepende in de woestijn. Maar opiniemakers en journalisten lusten er wel pap van en herkauwen smaakvol die benauwende oude gedachten vol bedrog en mensenhaat. Hoofdzaak: de goed verkopende – laagdrempelige – prikkel wordt geleverd. Mensen lopen zelfs met opgestoken pauwenveren weer massaal in de valkuilen van de geschiedenis, zie ik, want leren van de geschiedenis is een vrome wens gebleken. Kennisgebrek heerst alom en paart zich met eigendunk. Mijn eigen historisch uurwerk signaleert steeds vaker een alarm, maar die irritant-atonale bel wordt door weinigen gehoord en door anderen genegeerd. Die bel alarmeert mij ook dat ‘de oorlog van mijn geboorte’ al aardig op de mestvaalt van de geschiedenis is beland. Mijn ‘eigen oorlog’ (zeg ik ertegen) is voor velen – jongeren én ouderen – een gepasseerd station geworden, een voetnoot in het boeiende geschiedenisboek van voorbije, menselijke belevissen. Want “vergeten is menselijk” zegt de gemakzucht.

Dat kan anders. In het Belgische Ieper is dat gemakzuchtig vergeten gelukkig niet het geval.

Aan de Eerste (1914) - Tweede (1915) - Derde(1917) - en Vierde Slag(1918) bij Ieper wordt dagelijks herinnerd. Voor duizenden Britten en Belgen is daar de herdenking een dagelijkse ceremonie, gestolde maar levend gebleven geschiedenis.

Vaak, zie ik om me heen, heerst anders nog slechts de waan van de dag, die vervlakt tot de smaak van een bedrieglijk McDonalds-product.

Mijn besef 'ouder' te worden dwingt mij me ook bezig te gaan houden met de finale van het leven. Het is dit besef dat mij ertoe verleidt met zachte hand mijn beste levenservaringen en gevoelens meer dan ooit te delen met anderen, met kinderen liefst – die heel sensibel en vrij in het hoofdje zijn – die de valkuilen van de menselijke geschiedenis echter ook spelenderwijs naderen en onderweg vergiftigd dreigen te worden met het menselijk gif dat altijd weer opnieuw ons leven dreigt te besmetten met de koortsige pandemie aan achterhaalde waanideeën, die als sluipmoordenaars ooit weer massaal mensenlevens zullen vernietigen. Met de ogen van de 'homo politicus' kijk ik om me heen en zie de tekenen aan de wand. Je bent tenslotte een oorlogskind.

Waarom, vraag ik me af, zien zovelen in de eigen leefwereld niet meer met één oogopslag die dreiging uitstralende *fasci di combattimento*⁽¹⁾ met hun haatdragende symbolen en slogans op het shirt of zwarte jasje – de zich ook nu weer brutaal manifesterende bendes op binnenlandse en buitenlandse Tv-zenders nog daargelaten – waarbij juist veel kwetsbare jongeren in je eigen leefwereld zich als stemvee aansluiten en zo een podium bouwen voor parlementaire bruindenkers of jeugdige rechts-activisten? Zien zij niet meer de quasi-militaire agressie die van die kledij afspat en je omgevingsbeeld vergiftigt? Zijn de kaalgeschoren nazikoppen die de dertiger jaren ontsierden op herhaling? Is "politieke blindheid" weer, als in de tijden van de Weimarrepubliek, een geaccepteerd fenomeen voor zelfs politiek geschoolden? Is democratisch verzet hiertegen dan wederom een gevaarlijke afwijking van 'linkse' mensen?

Mijn hoofd schudt nee. Steeds weer het moede hoofd schudden – ook als teken van mismoedigheid voelt echter aan als persoonlijk falen, als strijd leveren met ongelijke middelen.

De senior stelt vragen: is die arbeidersstrijd voor een menselijke, socialere maatschappij een lachertje geworden? Een onbekend fenomeen uit lang vervlogen tijden? Verliest Europa dat cruciaal humane politieke doel grandioos uit het oog? Is die laatste oorlog, zoals die Eerste, met zijn extremistisch gekleurde aanloop inderdaad al té diep weggezonken in de plooiën van de geschiedenis en ruilen we dat in voor grootscheepse “belastingontwijking”?

De dagelijkse normaliteit van moslimhaat, de rauwe roep om de doodstraf en de roep naar militaire conflictoplossing, de vanzelfsprekendheid van de eigen superioriteit... het sluipend proces is alweer ver gevorderd en in mijn eigen omgeving aanwijsbaar en dat maakt mij bang... ze zijn met zovelen... zoals toen?

Met mijn nog jonge kleinkinderen deel ik mijn liefde in deze wereld en niet mijn angsten, want warmte is mijn wapen, evenals mijn humor en mijn lach. Nee, zij zullen – en die overtuiging leeft in mij – het onderscheid leren maken tussen de valse waan en het echte levensgeluk, want historische blindheid zal hun kijk op de grote-mensen-wereld niet vertroebelen. Ons familienest is immers warm en stabiel (denk ik...).

Ik ben een oorlogskind⁽²⁾.

Afkeer van geweld en politiek besef zijn ‘aangeboren’ als je in 1941 geboren bent, je ogen steeds goed open houdt en ervan uitgaat dat je verdere leven in de cruciale fase van je persoonlijkheidsvorming in die eerste vier of vijf jaar van oorlog en ellende grotendeels werd bepaald. Mijn levenswil en mijn betrokkenheid op mensen zijn toen, in 1941 er grotendeels in gesloten. Ingrediënten die ik nodig had – beweer ik nu na zoveel decennia, om toch nog een beetje goed mens te kunnen worden – met die rotoorlogen nog steeds om me heen.

Nooit veranderde een samenleving zo grondig als in mijn, sorry, in ons leven - zeggen ook onderzoekers - en die open ogen zagen veel voorbij flitsen. Gelukkig ziet niet ieder mensje in Nederland meer, als foetus al of als baby-peuter-kleuter, de oorlog voorbij kruipen of voorbij flitsen. Geen kind wordt gelukkig meer met zijn ouders meteen voor zo’n kudde roofdieren gegooid zoals mijn leeftijdgenootjes en ik – in die vroege veertiger jaren. Honger, naakte bestaansangst en fysieke ellende zijn verdampt tot abstracte woorden, maar waren deel van ons eigen *foetus-baby-peuter-kleuter-bestaan*. Ze komen nu nog slechts op je televisie voorbij in verre landen. Het oorlogskind dat zijn

sensibiliteit heeft kunnen behouden, beleeft het diepgaand, merk ik vaak. Dan liggen Woede en Wanhoop dicht bij elkaar.

We zitten nu – als we soms ook de Eerste Wereldoorlog weer voorbij zien komen op de buis bij de 100-jarenherdenking – op het ietwat versleten pluche uit de laatste decennia van de twintigste eeuw, maar de crises – de ene na de andere met steeds wisselende benamingen – vreten onze luxueuze economische ondergrond verder aan in de eerste decennia van het nieuwe millennium. De Wederopbouw van Nederland uit mijn lagere schooljaren slaat zo'n vier decennia later al om in ja-wist-ik-het-maar – als de oude eeuw dooft en de nieuwe eeuw nadert. Ik zie een steeds onbegrijpelijker optimisme-in-crisistijd en de hedonistische olievlek verspreidt zich nadrukkelijker en steeds hinderlijker in het wereldje van mijn kleinkinderen. Ik voorvoel een harde omslag, een pijnlijke landing. In een pessimistische bui geef ik het culturele klimaat wel eens de naam *'Transitie in Wederafbraak'* – het laten wegsmelten van waarden en idealen die vaker en vaker worden weggehoond met slogans als: "we leven niet meer in jouw zestiger jaren." Dát zijn de vertolkers van de Nieuwe Domheid, die overmoedig over de drempel zijn gestapt van het derde millennium.

Dat je een kind van de veertiger jaren bent, nodigt menig tijdgenoot niet uit tot communicatie over de huidige samenleving. Het besef dat oorlogsellende je babycadeautje was... Wie draagt nog de historische kennis in zich die nodig is voor een empathisch contact over die laatste wereldoorlog en zijn maatschappelijke gevolgen, over de gemiste en gerealiseerde kansen, maar ook over de eigen ideële, moedige blik op een gelukkige toekomst?

"Sodemieter op met je linkse principes en je gelijkheidsideaal," kreeg ik onlangs naar mijn hoofd geslingerd. "Pragmatisch⁽³⁾ handelen is nu het parool, dat biedt je meer vrijheid," hoor ik van de jonge wijsneus in donkerblauw driedelig kostuum met een BMW van de baas onder zijn kont. "Het resultaat telt, man!" en daarmee word ik als achterhaald figuur afgeserveerd.

Oooh ja... denk ik dan: meer vrijheid. Nóg meer? Voor wat? Voor wie feitelijk? Welke vrijheid bedoel je? Schiet de Grondwet tekort voor jou? Mijn vragen worden weggewoven met het brute wegwerpgebaar dat je overjarigheid uitdrukt. Daar kan ik mee glimlachen. Ik ben nu vaker waarnemer geworden en voel mezelf soms veroordeeld tot duider – tot ziener met veel zin voor betrekkelijkheid. Humor, ironie en soms ook sarcasme houden me overeind. Ik kijk, koester mijn

twijfel als mijn mondiale paspoort naar inzichten in de samenleving en zoek het mooie vergezicht.

Mijn seniorenwereld is kleiner geworden dan die arbeidswereld van voorheen, maar hij is ook wat tragisch-hilarisch geworden en dat wereldje past mij nu soms als een krap zittende clownsjas, merk ik vooral aan de wijsneuzige reacties van mensen die goed klinkende zekerheid hebben ingeruild voor het waarheidsgehalte dat op enig eigen kritisch vermogen is gebaseerd. Bij hen voel ik me thuis. Ik deug niet voor de voorgefabriceerde hypes die mij via veel jongere mensen een samenleving presenteren die ik als oppervlakkig of zelfs bedrieglijk herken.

Steeds meer als waarnemer kijk ik in mezelf en dan weer de wereld in, die vaak genoeg gelukkig ook nog de mooie plaatjes biedt uit de kijkdoos van mijn kinderjaren, toen de oorlogsjaren nog moesten oplossen in historische nevelen en mensen graag de oude wereld weer in oude luister wilden herstellen. Die schoendoos met vastgeplakte plaatjes en mooi gekleurd doorzichtig papier, die je bekeek als kleuter en nog lang daarna – en graag liet bekijken. Iedereen mocht die wereld bekijken door dat gekleurde venstertje. Die spannende kijkdoos uit mijn eerste tien levensjaren was de voorloper van de televisie, denk ik nu, maar was veel kleurrijker en knusser dan de harde elektronische beeldbuis, het was mijn wereldje van de illusie en de mooie droom. Dat plaatje houd ik altijd vast, maar mijn ogen zijn allang gewend geraakt aan een wereld waarin de menselijke robotten doen waarvoor ze lijken te zijn geprogrammeerd: werken en shoppen, shoppen en werken...

Mijn kleinzoon Menno leert mij op zekere dag dat die kijkdoos eeuwigheidswaarde heeft. Samen met zijn vriendje heeft hij er twee gebouwd met elk zes ingebouwde spiegeltjes, zodat ze nog met elkaar kunnen communiceren als een van hen even om de hoek van de straat uit het zicht verdwijnt. De idyllische kijkdoos is een technische kijkdoos geworden. Met hetzelfde plezier bij de bezitters van elf jaar waarin ik mijn eigen mooie-wereld-beleving herbeleef uit die jaren van restauratie en vernieuwing na de oorlog, toen de droom een (even) grote rol speelde. Kinderen wijzen je de weg naar de *beau monde* – als je die wil vinden.

Is echter onze naoorlogse samenleving in de eerste decennia van de ééëntwintigste eeuw al te verzwakt door de uit de hand gelopen consumptiewelvaart met zijn vetzucht, zijn mega-wanen en zijn mix

van levensgevaarlijke tegenstrijdigheden, om de waarden van een democratische verzorgingsstaat – de naoorlogse expressie van beschaving – fier overeind te houden, vraag ik me nu af. Te zwak om oude en nieuwe idealen met liefde te kunnen omarmen? Zijn gedragsverharding en teloorgang van basiskennis al geaccepteerd? Kan Jan-met-de-pet of Truus-van-de-kassa de *Trias Politica*⁽⁴⁾ nog in verband brengen met - wat hij en zij met zelfverzekerd air noemen - “dat Haagse gedoe” waarvan zij zich demonstratief-theatraal afkeren? Is ons politiek bestel niet al schijndood?

Of zijn we met z'n allen op weg naar iets beters, naar meer gelijkheid en recht-voor-allen? Naar een andere beleving van vrijheid en zie ik dat niet? Waar komt het fenomeen vandaan dat goede voorstellen, uitstekende plannen en wetten moeten rekenen op achterdocht, hoon en sarcasme? Is onze overheid niet langer meer van ons? Heeft ons journaal de juiste agenda?

Vragen, vragen, vragen... Ik zoek verder naar de kansen die de toekomst kan bieden aan mijn kleinkinderen, want voor hen schrijf ik dit toch allemaal. Voor de kinderen die liefdevol onze levenscirkel afronden, die de oude kijkdoos hebben verruild met de digitale spelwereld en met die keiharde indringende grote-mensen-wereld die ongevraagd en dagelijks het netvlies besmeurt, maar hen door de veiligheid van de warme ouderlijke omarming wel doet groeien als de Hollandse flora. Soms vragen ze mij, hun opa, iets over de toekomst, maar veel nieuwsgieriger zijn zij naar vroeger en naar “heel vroeger, toen er nog dinosaurussen waren,” en dan hoor je uit dat kindermondje een enkele keer de geheel eigen versie van een verhaal over ‘héél lang geleden’ dat jezelf ooit vertelde en op de kinderlijke geheugenschijf is achtergebleven als op een zelf gebrande DVD. Je hoort de rake kinderlijke associatie of de vrije vertaling ervan en je brede glimlach is hun beloning, als ze nestelend en knuffelend op je schoot zitten of je hand vasthouden. Hun hele wezen zegt mij dat verleden en toekomst nog een geheel zijn. Dat het hele leven in alle tijden ook bij hen de verwondering wekt die spannende vragen doen opwellen. Vragen die altijd weer opnieuw de zin van het leven oproepen en zinvol genoeg zijn om een poging te doen ze te beantwoorden en vrolijk verder te leven. Kinderen stellen veel vragen. Heel veel. Vragen van hen kennen geen dubbele bodem, ze zijn open. Kinderen hebben honger naar begrijpen. Met alle kinderen en uiteraard speciaal met de eigen kleinkinderen, is vragen vooral ook

een spelletje. Want met vragen kun je lachen en op een spannend antwoord hopen, of verbaasd zijn over je eigen slimheid en daarvoor een complimentje incasseren.

Dus blijf ook ik nog maar een tijdje vragen stellen, ook aan mezelf. Mijn nieuwsgierigheid, de honger naar kennis, de drang naar nieuwe horizonten, de verbazing naar de veelheid van mijn wereldje, het is nog steeds springlevend, maar stuit al te vaak wel op hinderlijke, fysieke natuurwetten – die je met enige humor heel goed overwint. Soms leveren vragen antwoorden op en soms zit daar ook weer iets bruikbaar tusschen. En als een kind – als kind van mijn tijd – sla ik dat allemaal gretig op, ofschoon ik nu in het stadium ben gekomen dat alles wat ik waarneem al gauw leidt tot herkenning, vergelijking of beoordeling, want al die kennis en ervaring weerspiegelt zich voor mij als in een vergrootglas om duidelijker dan voorheen - als in wisselende etalages - de heerlijke bontheid van onze wereld te blijven zien.

Dit boek is dan ook een *livre de reflexion*. Want barstensvol zit mijn seniorenkop.

- (1) Fasci di combattimento: Amok makende knokploegen van 'zwarthemden' die rond 1920 in Italië veel onrust zaaiden met hun nationalistische geweldsideologie.
- (2) Zie ook mijn boek "*Een spiegel van craquelé, zoektocht van een oorlogskind*", 2010 - te bestellen via Uitgever Free Musketeers, Zoetermeer (info@freemusketeers.nl)
- (3) Het pragmatisme is een (vooral Amerikaanse) stroming die de waarheid en de theorie ziet in de praktische toepasselijkheid ervan; 'het resultaat telt', vat dit goed samen.
- (4) Trias Politica: de leer van de Scheiding der Machten van Montesquieu, geschreven in 1748 en tot heden de basis van onze staatsinrichting; Thorbecke nam dit werk als fundament voor onze samenleving en ontwierp in 1848 onze (herziene) grondwet. Daarin onderscheidt hij de Wetgevende Macht, de Uitvoerende Macht en de Rechterlijke Macht.

DEEL 1

1 ZOMER 1941

1940 - 1942

“Mag ik je wat vertellen over alles wat gebeurde toen ik nog heel, heel klein was? Je moet namelijk weten dat je opa ongewild een “valse start” in het leven maakte toen hij op de wereld kwam. Maar ik kreeg geen herstart, dus deed ik er het maar mee. En oh ja... als je mij wilt uitlachen omdat ik doe alsof ik al in de buik van mijn moeder in de gaten had wat er allemaal gebeurde, dan hoor ik je graag lachen (het is namelijk niet helemáál onzinnig).”

Ik verlaat mijn mama's lichaam op die dinsdag van 29 juli 1941 in het knusse Swalmen bij Roermond als het Germaanse ideaal in heel Europa zijn hoogste doel heeft bereikt: de *suprematie* van Hitlers' Duitsland over Europa. Dat Latijnse woord suprematie was ooit bedoeld om de oppermacht van de paus over de bisschoppen en alle gelovigen aan te duiden in de middeleeuwen. De paus vond zelfs dat hij de opperheerser was over alle koningen... maar die pikten dat natuurlijk niet! Nu riep dus ook die Adolf Hitler dat hij alles te zeggen had over mij en mijn papa en mama en de rest van de mensheid. Precies een week vóór mijn geboorte had die huisschilder met lippensnor al de gemeenteraad van Roermond naar huis gestuurd. Op 22 juli 1941 vergaderde de raad voor het laatst en een nazivriendje van hem had het daar nu in de stad voor het zeggen. Helemaal alleen. Het draaide dus allemaal om dat baas spelen.

Dat akelige woord - suprematie - leerde ik pas vele jaren later kennen, dat hoorde bij mijn geschiedenisproefwerk, maar de lading ervan voelde lang voor dat proefwerk al als een vreemd orgaan in mijn lijf. Die lading heeft mijn lijf ook nooit verlaten. Dat kwam ongetwijfeld door die vele Duitse soldaten van Hitler die ons overvallen hadden en de baas gingen spelen, zélf s in ons dorp, dat nu al een tijdje met de stad Roermond is gefuseerd. De door die Duitse super-soldaten verpeste Nederlandse lucht ademde ik meteen in bij mijn regelmatig ten beste gegeven babyconcerten en ik ontdekte vele jaren later dat daarmee die verdomde oorlog voorgoed in mijn lijf zat, want wie met alle macht uitademt bij het krijsen, ademt ook weer in. Je gaat er niet meteen aan dood, aan die oorlogslucht, maar het speelt je je hele leven wel parten. Dus leer ik met een zuur gezicht - ik heb geen keus - met die overgevoeligheid voor geweld van overmachtige heersers leven en omarm ik tegelijkertijd mijn afkeer van geweld. Ik sleep het maar mee als een lastig pakketje. Een stempel op de ziel kun je het ook noemen, als je in zielen gelooft. Noem het anders een allergie. Dat woord is in. Maar goed, ik ben eindelijk geboren en krijg, zoals alle borelingen, mijn toekomst en mijn doodvonnis gelijk mee. Je leeft *"Ohne Gewähr"* heet dat in de taal van de veroveraars. Geen garantie op succes dus. Het leven is een lottospel. Dat belooft wat... met die moffen over de vloer. Van hier naar daar, van finish tot eindstreep, moet ik onderweg natuurlijk wel wat afzien in mijn toekomstig leven, maar er valt wellicht ook veel moois te beleven. Dat begint al als ik na mijn eerste borstvoeding naar buiten kijk. Het regent en mijn tante zegt dat het koud is, maar vijftien graden. Dat begint goed! Zoiets zal ik toen wel gedacht hebben als die friemelhersentjes van mij als pasgeborene al iets konden denken of, nog mooier, bedenken, daar in die warme wieg. Hoera. Ik kraai nu even van plezier, helemaal zonder aanleiding, maar het klinkt nog als huilen. Ook voor papa en mama, want meteen verschijnt hun gezicht boven me. Dat verschil tussen huilen en lachen leer ikzelf gauw genoeg kennen en ik ben slim genoeg om mijn mimiek daarop aan te passen. Ik leer lachen en ik leer huilen. Mijn vooropleiding in mama's buik stelt mij daartoe in staat. Daar krijg je meer mee dan je denkt - zeggen ook de geleerden tegenwoordig. En ik kreeg gelegenheid zat! Wat heb ik daar vaak gelachen... Mama moest dan haar buik vasthouden als ik lachte, voor mij het teken dat lachen meteen contact oplevert.

Als ik na enkele dagen zie hoe papa en mama, maar ook de tantes en de buurvrouw de gekste gezichten gaan snijden, stomme vragen stellen zoals “waar is ons manneke dan?” en mij daarmee duidelijk willen aanmoedigen – maar mij vooral een eerste theatervoorstelling aanbieden – gaan zelfs mijn beentjes schaterlachend de lucht in en is iedereen in opperste staat van verrukking voor dat mooie, levendige mannetje, dat nu al de dekentjes probeert los te trappen, wat klinkklare onzin is. Hadden ze mij maar beter moeten instoppen. Mijn ego krijgt er wel een opkikker van als nooit erna. Alsof de kroonprins is verschenen op het bordes. Zo voelt dat. Dat waren nog eens tijden!

Mijn mama was op die dag na de bevalling heel moe, vertelde later mijn toen – in 1941 – nog jonge tante Tila, die eigenlijk Mathilde heet, en in die juli-week waarin de bevalling zou kunnen plaatsvinden, het huishouden van haar broer bestierde. Volgens haar was mijn mama ook heel blij met haar eersteling die het haar niet gemakkelijk had gemaakt. Voor mijn tante van toen negentien lentes was mijn geboorte een levenservaring die haar volwassenheid inluidde. Ze ontdekte die nacht veel over haar “geheime vrouwelijkheid”, vertrouwt ze mij zeventig jaar later toe. Ze liep toen al tegen de negentig, maar ja, ze liep nog steeds, al moet ik mijn geboorte-tante tegenwoordig steeds vaker met mijn auto naar de seniorensoos brengen en later weer ophalen. Dan praten we wel eens over ‘toen’, want we zijn nu beiden senior.

“Je kende je eigen lijf niet. Je wist toch niks!”, zegt ze met een stem waarin gelatenheid en ongeadresseerd verwijt, maar ook verbazing, over die tijd te beluisteren valt waarin een geboorte omgeven was door die ondoordringbare taboesfeer. “Ik geloof dat ik de hele nacht heb liggen luisteren naar die geluiden uit de kamer van Lena en Pierre... eh, van je ouders. En toen hoorde ik jou huilen.” En dan glimlacht ze met de mildheid van een negentigjarige.

Zij – evenals mijn ouders – konden in 1941 (proef dat jaartal even op je tong: negentien-honderd-een-en-veertig...) natuurlijk nog niet weten dat hun lieve baby-manneke een *geboortepredicaat* droeg, een merkteken zei ik al, dat levenslang zou meegaan als een allergie. Het was dan ook onzichtbaar en kwam in de loop van een lang leven héél laat in mijn bewustzijn tevoorschijn als die kras op de ziel of – als dat treffender is – als een onontdekte grijze cel in de hersenpan. Het werd allereerst voor mijzelf moeizaam zichtbaar... als ik al de moeite nam dat merkteken ergens in mezelf te zoeken, áls ik al de

ontdekkingstocht toeliet en de wereld van mijn start in het leven wilde leren kennen. Op mijn 'ouwe dag' (voor senioren hebben we een arsenaal aan denigrerende leeftijds aanduidingen) ontdek ik eindelijk tastend en speurend dat voor velen onbegrijpelijke merkteken uit 1941 in mezelf.

Wat er in dat Barbarossa-jaar⁽⁵⁾ zoal in mijn wijde wereld aan de hand was, kom ik tegen op een "verjaardagscertificaat met gesproken boodschap" – een vrolijke kaart, mij toegezonden op mijn zeventigste verjaardag door huisvriend Udo (jawel dat is een Duitser, nog afkomstig uit de verre Oost Duitse gebieden die toen nog in Noord Polen lagen) – die mij eraan herinnert dat het belangrijkste nieuws van 1941 is dat *"Ik ben geboren,"* maar ook dat Auke Adema de Elfstedentocht wint en dat Churchill en Roosevelt nadenken over hoe ze kunnen terugslaan en dat Glenn Miller hoogtijdagen viert met Chattanooga Choo Choo. De kaart wijst ook op het door de Duitse bemanning tot zinken gebrachte slagschip de Bismarck na aanvallen door de Britten, op de verrassingsaanvallen op Pearl Harbor, op de eerste houten stationwagen van Chevrolet, op de start van het nieuwe 'kantoor' van het Amerikaanse ministerie van Oorlog – het vijfhoekige Pentagon – en op het instellen van een olieboycot door President Roosevelt na de bezetting van Frans Indochina door Japan. Jongejonge, dat wereldje van mij was toen wel bont, is de boodschap van mijn felicitatiekaart. Klopt, zeg ik lachend in mezelf, maar niet in onze straat.

Ik ben dus een oorlogskind en ik ben niet het enige, want baby's komen onherroepelijk, zelfs als de vernietigingsmachine op de hoogste stand staat. De militaire waanzin van Hitler hield weliswaar halt voor onze crèmekleurige slaapkamer(tjes)deuren, maar de door hem gefabriceerde stinkende oorlogslucht, die ik samen met die andere baby's inademde in die oorlogswereld, had een bijmaakje, dat dieper en dieper in mijn kinderlijffe doordrong naarmate ik die buitenwereld beter leerde kennen. Ik kreeg het inderdaad als verborgen predicaat meegeleverd voor de rest van mijn leven. Elk oorlogskind krijgt dat predicaat, dat merkteken van gewelddadige afkeer, gratis meegeleverd. Gewoon voor de rest van je leven. De zorgen en de angsten van papa en mama waren immers ook mijn zorg en angst. Dan heb je gratis die mini-antenne meegekregen om je politieke gevoel meer en meer te sensibiliseren.

Mijn ontdekkingsstocht door het leven moest wel anders verlopen als die van mijn eigen kinderen en kleinkinderen, voor wie het jaar 1941 slechts het jaar is waarin opa geboren is. Staat op de verjaarskalender. De associatie met oorlog is zeker niet spontaan. Het angstvirus van mijn prilste jaren is hen immers onbekend gebleven. Gelukkig!

Ik krijg bij mijn verschijnen op dit plekje aarde – toevallig ook nog op een steenworp (vooruit: op 2 km.) afstand van de Germaanse grens – geen garantie mee op een goed leven. Nee, logisch, mijn eigen kind of kleinkind krijgt dat ook niet. Ik krijg echter ook geen grondwettelijk ‘Recht op Recht’ die eerste vier jaren van mijn bestaan. Samen met papa en mama krijg ik een ‘Recht op Plicht’ en ook nog geschreven in wetboeken in een door de meeste mensen gehate Duitse ambtenarentaal. De taal ook van de haat. De haat-taal tegen alle joden en homo’s, tegen de gehandicapten, de Roma’s en... en.... en de taal die het anders-zijn wil verdelgen. Kwam er natuurlijk op neer, dat je niet langer meer enig recht, maar wel veel plicht had. De wil van de Mof was wet – en die deed dus met jou wat hij wilde. Zo’n onrecht gaat bij je ‘onder de huid’⁽⁶⁾ kan ik je verzekeren (met een rake germanistische beeldspraak). Die willekeur van de bezetter bracht bij mij echter ook de kiem voor rechtvaardigheidsgevoel in mijn kleine lijfje. En dat groeide met mij mee.

Dat rechtse haat-braaksel overigens hoor je ook nu weer – zelfs in het Nederlandse parlement. Hoor jij het ook? Nee? Ben je nog te jong? Je leest het anders ook in de pers. Het is de taal van de denkverruwing, van de anti-beschaving, die in mijn persoonlijke leven als “ons eigen Nederlands *populisme*.” nooit kan worden geaccepteerd. Toch noemde een ‘geleerde’ die stroming op Tv zo onlangs, met waarderende ondertoon... maar mijn gehoor zal wel afnemen. Ik hoor de beschamende en lokkende taal van brutaliteit die gericht is op maatschappelijke onderbuik gevoelens. Feitelijk is het een gotspe. Vergelijkbaar met toen – met de jaren dertig en veertig. Deze haat-taal, de taal zónder *nuance*, maar mét *rancune*, wordt wederom omarmd als “de waarheid die je moet kunnen zeggen.” Diezelfde lieden tooien zich graag met de oranje of rood-wit-blauwe vlag.

Maar laat ik terugkeren van mijn uitstapje. De natuurlijke babyveiligheid is er gelukkig wel bij mijn levensstart. Die beperkt zich helemaal tot de liefdevolle zorg van het eerste kindje door zijn papa en mama. Wat wil je als baby nog meer. Ik geniet mateloos. Als nieuw mensje ben je immers het vleesgeworden levensgeluk en dat hoor je

‘uit te buiten’. Dan groei je als kool en kun je als baby zélf een hele tijd je mama en papa verwennen – want die hadden dat nodig in dat moeilijke jaar.

Mijn eerste levensjaar als wereldburger kan ik al heel lang in de achteruitspiegel van de geschiedwetenschap bekijken, want er was al iemand met een Kodak in de familie. Foto- en filmbeelden met of zonder verhalen komen tijdens een lang leven trouwens ook vaak genoeg spontaan voorbij. Familiekiekjes met trotse, gelukkige mensen, die helemaal niets te zoeken hadden in een oorlog, lijkt het wel, mensen die hun eerste kind of kleinkind vertroetelden als een vorstenkind.

Andere beelden tonen bijvoorbeeld ook een Hitler op een krantenpagina, die – zoals ikzelf – heel tevreden was in zijn en mijn zomer van '41, want terwijl ik de volle moedermelk krijg en voor mijn gevulde katoenen luiers zelfs complimentjes en applaus, krijgt hij de kopzorgen van zijn Operatie Barbarossa, maar het applaus dat voor hem opklinkt doet denken aan zoiets als een militaire exercitie. Bij de fotograaf glimlachte hij minzaam, poserend voor zijn Wolfsschanze⁽⁷⁾, waar hij uitgerekend op mijn geboortedag verbleef om de Russische Kruistocht door zijn feilloos strategisch inzicht te garanderen van een glorieuze overwinning over het communisme. Hij zijn lol!

Na de melk van mama riep papa wel eens lachend “*Scheisse*,” zoals andere mensen “Kien” roepen bij een volle kaart en verlost mij dan van mijn volle luier. Ik kraai vaak van plezier als ik weer een portie heb afgeleverd. Dan komt papa weer op bezoek, wist ik al snel.

Even terzijde: dat “*Scheisse*” heb ik die Führer - die Leider - nooit horen zeggen. “*Herr Sauerpflaume*” - ‘Meneer de Zuurpruim’ - noem ik hem lachend als mijn kleinkinderen met mij heel soms over “de oorlog van opa en oma” praten. Het is leuk onze verwante talen soms te vernaggelen met een letterlijke quasi-vertaling. En kinderen hebben humor. En ook die bevrijdt. Nee dus, de Führer gebruikte geen schuttingtaal, maar krachttaal – met Oostenrijks accent in staccato tempo en rrollende rrrs... Hij was ‘correct’ in zijn taalgebruik en humor had hij ook niet nodig, want zijn krachttaal had zijn volk allang tot jubelende moffen⁽⁸⁾ getransformeerd als hij verscheen of werd gehoord. Die gingen zelfs op nazi-bevel door het dak van vreugde.

Adolfs’ Nazi-Duitsland - synoniem voor de Wehrmacht - heerst in 1941 met overmacht over het Europese continent terwijl ik

enthousiast doorga mijn luier met rood opgeblazen wangetjes te vullen. Ja, ik heb schijt aan die Germaanse kruistochten en volg geestdriftig moeder natuur, hoe graag die 'Sauerpflaume' ook over alle mensen, zelfs over baby's, wilde heersen. De smeerlap laat zelfs collega-tjes van mij produceren in tehuizen – hoorde ik later. De dappere Germaanse frontsoldaat die, even op verlof in de Heimat, daar een Germaans meisje (liefst ook nog lid van de *Bund Deutscher Mädel*) heeft geneukt en vaak niet eens weet dat hij een geweldig fijne vaderlandslievende plicht heeft vervuld door de transitie van zijn zaadlozing tot embryo, lekker stiekem op een zolderkamertje of met Moeder Natuur als getuige – zelf al weer lang en breed aan bijvoorbeeld het oostfront verder vecht en dat meisje dan 'per ongeluk' heeft opgescheept met een 'cadeautje' – dat meisje kan de schande heel comfortabel ontlopen door zich te melden bij een *Lebensbornheim*⁽⁹⁾. De jonge Arische vrouw, die thuis een vaderlandslievend leugenverhaal verzint voor die enkele maanden afwezigheid vanwege de toenemende buikomvang – bijvoorbeeld "ik heb frontsoldaten verpleegd in een kliniek in Weitweg" – krijgt in de beschermende Lebensbornkliniek een goede medische behandeling en begeleiding (met elke middag een forse scheut nazi-ideologie) en heeft een heerlijke zwangerschap. Het gebaarde kindje is er veilig en thuis weet niemand dat er een 'ongelukje' heeft plaats gevonden. Die Germaanse vrucht schenk je dan aan de Führer en mama neemt afscheid met een dapper "*Heil Hitler.*"

Lebensbornheim, een kraamkliniek en opvanghuis voor buitenechtelijke kindjes, is voor menige ongehuwde of buitenechtelijke misstap een nationale oplossing om trots op te zijn, vinden veel moffen. Je Duitse bloed draagt immers bij tot verdere veredeling van het Arische ras. Een daad van nationale overgave aan 'de Duitse eer' is het. Een kwestie van zuiver bloed. Die zuiver-bloed-mythe overleeft al eeuwen! Niet slechts bij de burens, ook bij de burens van de burens en bij diens burens. Mythes zijn vaak universeel. "Kan niet verkeerd zijn," heet het.

Tienduizenden raszuivere collega-baby'tjes komen op de wereld in die Lebensbornheime in Duitsland en enkele bezette landen – vooral ook in Noorwegen – waar de hoogzwangere bijna-mama's van het edele, noordelijke Germaanse ras 'verwend' worden, maar wel na de *Entbindung* zonder baby naar huis moeten gaan. Te vaak verliezen baby en moeder elkaar dan uit het oog.

Heinrich Himmler – ja, hij weer – is de perfide bedenker van de babyklinieken. Dit Arische Tehuis voor zwangere vrouwen was helemaal een SS-project. Je moest tenslotte ook denken aan je numerieke stootkracht van de Wehrmacht op langere termijn. Die stootkracht kon slechts de raszuivere Germaanse soldaat waarborgen. Een kwestie ook van genetische selectie. Zijn Lebensborn e.V. – officieel een vereniging van leden – was al in 1935 gesticht om toen vooral een eind te maken aan de honderdduizenden abortussen⁽¹⁰⁾ die Duitse vrouwen jaarlijks lieten plegen in die moeilijke jaren na de Eerste Wereldoorlog. “Verkwisting!” riep Himmler. Dát loepzuivere Duitse bloed moest niet worden geaborteerd, maar gered en het product moest opvoedkundig perfect gekneet worden tot sterke, agressieve en productieve mannen en vrouwen die de superioriteit van het ras ooit konden bewijzen, vonden ook de vele slippendragers van hun favorieten-duo Hi-Hi, de heren Hitler en Himmler. Op mijn eigen kamertje slaap ik dagelijks mijn eigen ‘slaap der onnozelen’. Van baby’s zonder liefde heb ik nooit gehoord. Zo hoort dat natuurlijk ook, als je enigszins gezond groot wil worden.

Übermächtig heette het naziregime luid en triomfbewust in de Duitse *Wochenschau*.⁽¹¹⁾ Dat moffenjournaal werd door propagandaminister *Herr Doktor Joseph Goebbels* persoonlijk vrijgegeven. Hele landen waren de geniale Führer praktisch in de onvruchtbare Germaanse schoot gevallen. Geen bioscoop ontkwam daar aan de vertoning van de Germaanse heldendaden. Van Kreta tot Narvik, van de Bretonse kust tot diep in Rusland, kraste dit drie miljoen tellende Germaanse super-leger diepe wonden in de harten van heel veel gewone burgers, die niet zelden verscheurd werden door hun eigen gevoelens van angst, vermengd met bewondering en verwarring voor dit niet te stoppen Duitse monster van efficiency, pardon, van *Zielstrebigkeit*⁽¹²⁾, maar dus ook van dood en verderf. En die victorie grifte Goebbels met superieure jubelende beelden in de hersenpannen van zijn bioscoopbezoekers.

“*Der Totale Sieg*” had voor veel Nederlanders echter ook een kwaai januskop⁽¹³⁾ met dat brute Hitlergezicht in die bange dagen op dat jubelende bioscoop scherm met juichende soldaten op de achtergrond. Afkeer en bewondering, braakneiging en aantrekkingskracht, menig Nederlands patriot in de zaal voelde de eigen verscheurdheid.

Die beelden van het bioscoopjournaal deden onderhuids hun werk en op straat kwam je ze verdomme in levenden lijve tegen, die goed uitzierende statig geüniformeerde Duitse helden. Want wat daar onder het raam van mijn babykamer in ons Limburgs dorp, in dat onberispelijk gevechts- of uitgaanstenue en vaak modern bewapend langs marcheerde, was niet alledaags. Na ruim een jaar echter keek je er niet echt meer naar om, zei papa ooit. Het wende wel... die moffen, en aan hun arrogante en brutale gedrag kon je je dan niet echt meer storen, vond hij. En vooral niet naar hen kijken! "Kijk maar de andere kant op," een beetje met de gedachte: wat je niet ziet, bestaat niet. En trouwens, alles went, zelfs deze *Übermenschen*, deze superieure Duitsers. De mooie meisjes en de vrouwen op straat konden het soms toch ook niet laten de blik snel even te laten afdwalen, zagezegd ongemerkt, maar ze hoefden zich nog meestal geen zorgen te maken. De avances waren doorgaans vluchtig. Ik hoor mijn jeugdige tantes, en mama had een negental praatgrage zussen, er jaren later nog samenzweerderig over smoezen. De Duitse soldaten keken hen – de mooie meisjes – graag na, soms floot er eentje als er geen officier in de buurt was, maar ze gedroegen zich doorgaans heel beleefd en soms was een Duitse soldaat zelfs een tikkeltje verlegen bij het groeten. De dames waren maar wat onder de indruk van die flinke kerels. Ook trouwens enkele jaren later van die 'Ammy's' en 'Tommy's'. Als het over soldaten ging was het onderscheid niet echt groot. Giechelen en rare dingen tegen elkaar zeggen – dat stiekeme gedoe – als mijn tantes over soldaten in die oorlog kletsten, dat alles kreeg ik als naoorlogs schoolkind wel mee en sloeg het blijkbaar op. Kleine oortjes horen immers meer dan alleen woordjes en zinnnetjes. Ze hebben er nog jaren over gepraat en enkele tantes hadden de contacten in het laatste oorlogsjaar met Engelse soldaten zelfs omgezet in levenslange vriendschap. "We hebben ook verdraaid aardige Duitse soldaten leren kennen ... maar ja, die hielden we toch wel op afstand hoor... en ik lette wel op dat mijn jongere zusjes dat ook deden," vertelde vele jaren na de oorlog mijn hoogbejaarde oudste tante mij met een charmante glimlach op haar nog altijd mooie gezicht. Ik geloofde haar. Zij stond in de familie onbetwist voor de waarheid en niets dan de waarheid. In mijn herinnering hoor ik het mijn pa in de vijftiger jaren nog zeggen: "Van die Duitse soldaten konden wij Nederlanders wel wat leren. Je merkte dat die soldaten wisten dat ze zich hadden te gedragen". Dat klonk inderdaad als een complimentje, bijna als